

34. Мусієнко П.Н. Кераміка // Історія українського мистецтва. – Т. 3. – К., 1968. – С. 331.

35. Виногородська Л. Архітектурно-декоративна кераміка // Національний заповідник «Софія Київська». – К., 2004. – С. 413–414.

36. Mossakowski S. Tworczość Tylmana z Gameren w Polsce na tle sztuki europejskiej // Tylman z Gameren – architekt Warszawy. Holender z pochodzenia, Polak z wyboru. – Warszawa, 2003. – С. 26–27.

37. Див. посилання 11.

38. Шедеври українського іконопису XII–XIX ст. – Л. 64.

39. Мезенцев В. Мошениця підлог палацу І. Мазепи у Батурині. – С. 140–141, посилання 39–42.

40. Ситий Ю., Мироненко Л., Декоративні кахлі з оздоблення нововиявленої споруди палацового комплексу Івана Мазепи на Гончарівці // Сіверянський літопис. – 2010. – № 4–5. – С. 13–15. Щиро дякую археологу Юрію Ситому (ЧНПУ) за детальні консультації по матеріалам розкопок садиби І. Мазепи на Гончарівці.

41. Оглоблин О. Гетьман Іван Мазепа та його доба. – Вид. 2 / Ред. Л. Винар. – Нью-Йорк – Київ – Львів – Париж – Торонто, 2001. – С. 61; Ковалевська О. та ін. Гетьман. Шляхи. – Т. I. – К., 2009. – С. 37.

42. Ситий Ю., Мироненко Л., Декоративні кахлі з оздоблення нововиявленої споруди палацового комплексу Івана Мазепи на Гончарівці. – С. 15.

43. Вечерський В. Гетьманські столиці України. – С. 185. Див. також посилання 1.

Мезенцев В.И. Западные аналогии конструкций полов Мазепино дворца в Батурине

В статье впервые проводится сравнение способов мощения и декора полов резиденции гетмана И. Мазепы в Батурине и зданий Польши и Италии Нового времени. В основном использованы авторские натурные обследования и фото полов этих архитектурных памятников. Выявляются аналогии конструкций и ornamentации, а также отличия строительных материалов полов, итальянские и польские влияния на оформление интерьеров Мазепино дворца и других построек раннемодеальной Украины.

Ключевые слова: полы зданий Польши, Италии, Украины Нового времени, аналогии конструкций полов дворца И. Мазепы в Батурине, заимствование и адаптация итальянских и польских образцов.

Mezentsev V.I. Western analogies of the floor designs at Mazepa's palace in Baturyn

The article for the first time provides comparisons of the methods of floor pavements and decorations at Hetman Ivan Mazepa's residence in Baturyn and those in the early modern Polish and Italian structures. Mainly the author's own investigations and photos of the floors at these architectural monuments have been used. The essay examines analogies of the floor patterns and its different construction materials as well as the Italian and Polish influences on the interior designs at Mazepa's palace and other early modern Ukrainian edifices.

Key words: floors at the early modern Polish, Italian, and Ukrainian structures, analogies of the floor designs at Ivan Mazepa's palace in Baturyn, borrowing and adaptation of the Italian and Polish patterns.

18.04.2016 р.

УДК 902.738.81(477)«16/17»

Д.В. Фінадоріна

ПІЧНІ КАХЛІ XVII–XVIII СТ. З РОЗКОПОК НА ПЕЧЕРСЬКУ

Стаття вводить до наукового обігу знахідки пічних кахлів XVII–XVIII ст., здобутих під час археологічних досліджень по вул. Цитадельній. Ці матеріали доповнюють колекцію кахлів, сформовану в результаті багаторічних досліджень Києво-Печерської лаври та сусіднього Вознесенського монастиря XVI–XVII ст.

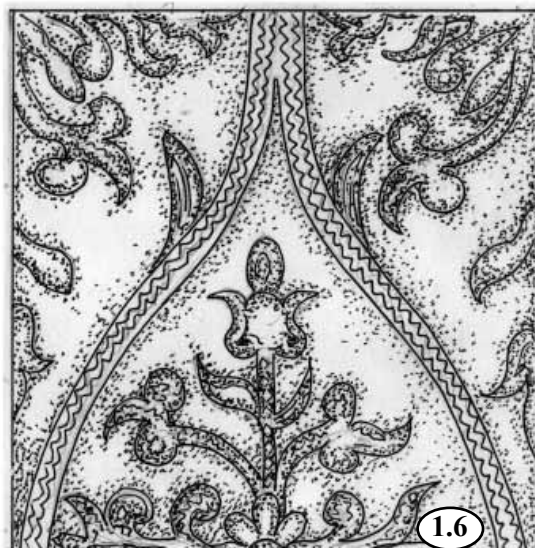
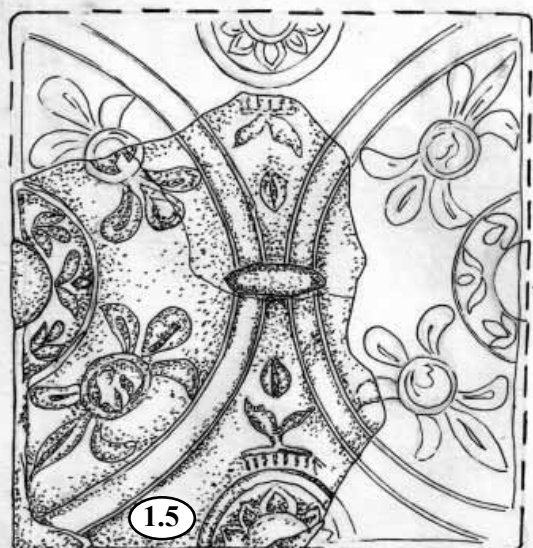
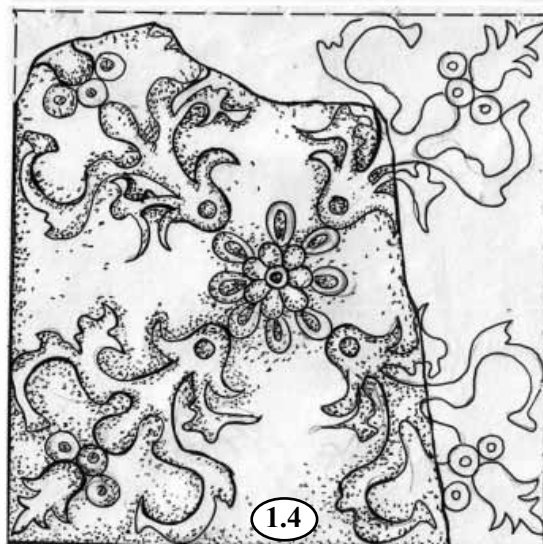
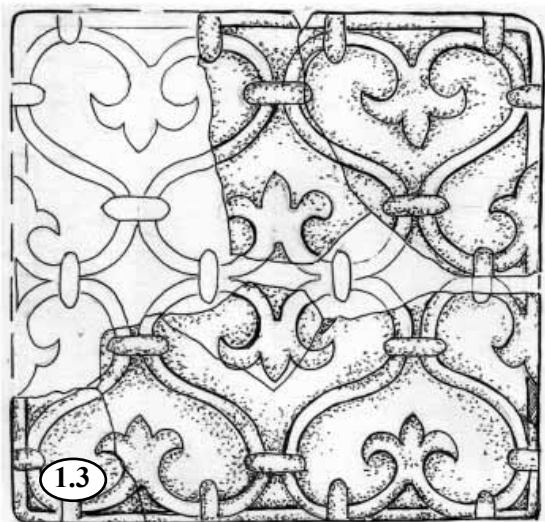
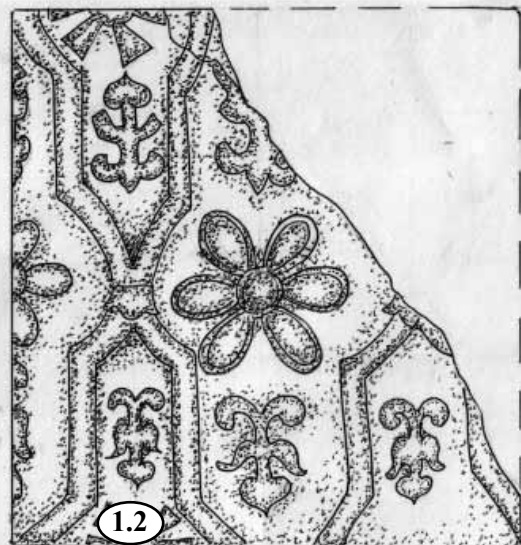
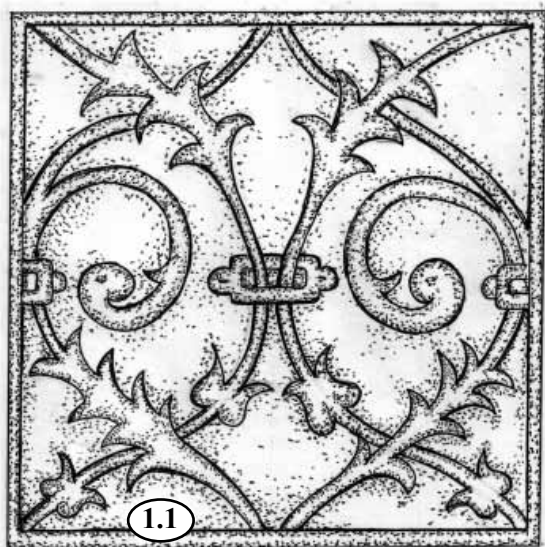
Ключові слова: археологічні знахідки Печерська, пічна кахля.

Актуальність дослідження полягає у необхідності введення до наукового обігу археологічних матеріалів з території колишнього Печерського містечка Києва. Ця робота є елементом створення повної Археологічної карти Печерського району Києва та окремою джерельною складовою у підготовці зведеного каталогу пічної кахлі XIV–XIX ст. Києво-Печерської лаври.

Ділянка Печерська західніше Києво-Печерської лаври становить неабиякий археологічний та історико-топографічний інтерес. За письмовими джерелами тут з давнього часу розмішувалися садиби парафіяльної церкви Феодосія Печерського та споруди жіночого Вознесенського монастиря, відокремлені одна від одної т. зв. Васильківським шляхом, який, як вважається, майже повністю співпадає з трасою сучасної вулиці Цитадельної [1, с. 59–70].

Археологічні дослідження всередині Феодосіївської церкви були проведені у 1986 р., коли тут вдалося виявити рештки конструкцій попередньої дерев'яної церкви XVII ст. та дослідити декілька різночасових ґрунтових поховань [2, с. 102–106]. Протягом 2005–2010 років Архітектурно-археологічною експедицією ІА НАН України практично повністю було розкопано садибу Вознесенського монастиря, який у XVII ст. розташовувався на місці сучасного Київського арсеналу [3, с. 9–23]. На фоні цих досліджень своєрідною «білою плямою» виглядає ділянка між двома зазначеними об'єктами (тобто траса вулиці Цитадельної), хоча археологічні розкопки свого часу тут також проводилися. Йдеться про земляні роботи, пов'язані з прокладкою мережі водогону у 1987 р., траса якої проходила уздовж центральної осі вулиці. У межах траншеї було зафіксовано близько 15 об'єктів, 12 з яких (житло та господарські ями) датуються XVII–XVIII ст. Майже всі виявлені об'єкти супроводжувалися чисельними і доволі показовими археологічними матеріалами, які, на жаль, досі належним чином не опрацьовані та не оприлюднені. Повна публікація зазначеної колекції ще чекає свого часу. У даному разі ми обмежимося лише розглядом зразків пічної кахлі.

Знахідки, про які йде мова (приблизно

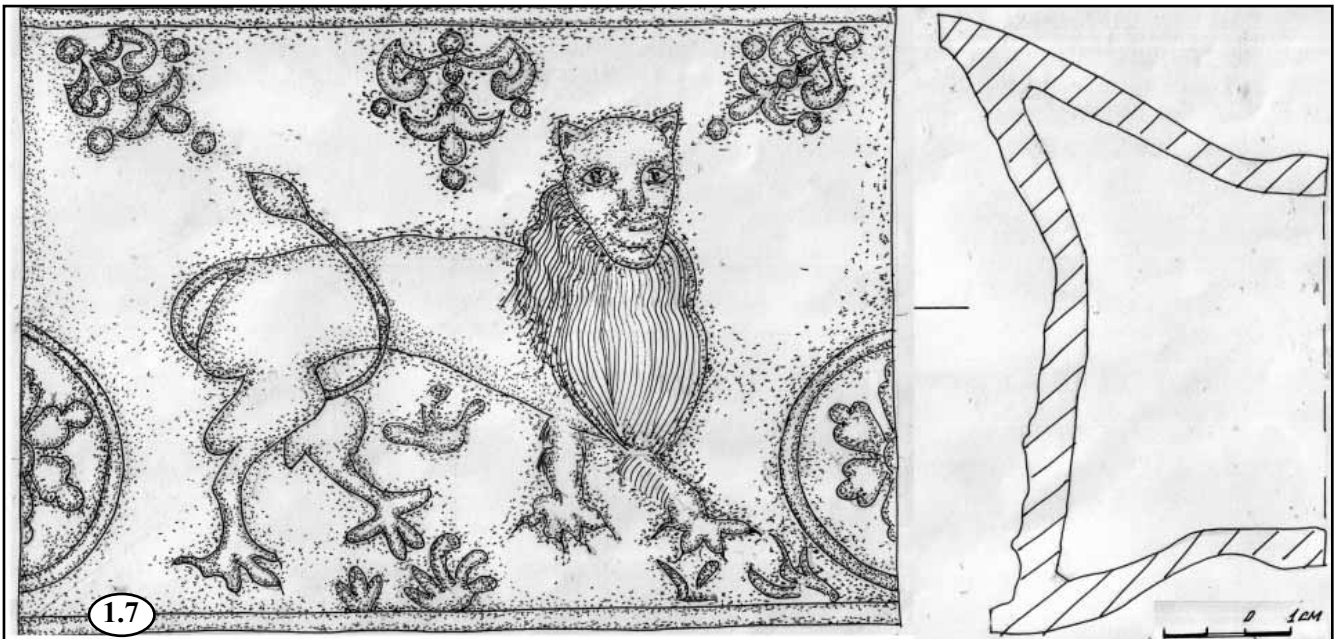

Рис. 1. 1–7. Пічні кахлі XVII–XVIII ст. Київ, Печерськ, вул. Цитадельна, розкопки 1986 р.

120 фрагментів), походять з 8-ми об'єктів, більша частина яких була сконцентрована в ямі біля південного кута корпусу Арсенала. В результаті камеральної обробки було отримано майже 12 повних форм. Всі кахлі датуються XVII–XVIII ст., мають розміри пластини від 18,5 x 18,5 см до 22,5 x 22,5 см, висоту румпи у 9,0–10,0 см, світло-сірий та світло-вохристий колір черепка. Вони виконані як в теракотовому, так і в полив'яному вигляді. Поверхню пластини кахлів декоровано переважно орнаментом рослинного, рослинно-геометричного типів, за виключенням одиничного екземпляра з зооморфним зображенням. Більшу частину знайдених кахлів свого часу було відреставровано та передано до фондів Києво-Печерського заповідника.

Серед збірки пічної кахлі з вул. Цитадельної передусім розглянемо зразки з орнаментами, які найчастіше трапляються серед археологічних знахідок Печерська. Це дві лицьові виповнюючі кахлі з елементами «акантового» та кованого орнаменту. Декор цих виробів, виконаний в однаковій стилістиці, має певні відмінності. Один з екземплярів (інв. № Арх–1122) полив'яний, з розмірами пластини 22,4 x 22,4 см, висотою румпи 11,0 см, походить з ями, виявленої біля центральної частини корпусу Арсенала (рис. 1.1). Кахля має неполив'яні аналоги з території Воскресенської церкви та Києво-Печерського монастиря. Також знайдено частину лицьової виповнюючої кахлі з полив'яною поверхнею, декоровану килимовим орнаментом рослинно-геометричного типу, складеним з хрестоподібних фігур, рослинних елементів (інв. № Арх–1176). Пластина виробу прямокутна, розмірами 21,0 x 20,0 см, висота румпи – 8,0 см (рис. 1.2). Аналоги таких кахлів присутні серед археологічного матеріалу Києво-Печерського

та Вознесенського монастирів; зустрічаються виробу як з теракотовою, так і з полив'яною поверхнею (зелена, брунатна та поліхромна полива).

Серед збірки пічної кахлі є декілька фрагментів лицьових виповнюючих виробів з орнаментом у вигляді 8-ми переплечених кілець. Повні розміри реконструйованого виробу становлять 18,5 x 18,5 см, висота румпи – 9,0 см (за аналогами знахідок з відомих археологічних об'єктів Печерська). В колекції пічної кахлі КПЛ виробу з декором даного типу присутні в різних морфологічних варіаціях (лицьові, кутові, пояскові). Є форми неполив'яні та вкриті поливою (зеленого, брунатного кольору). Серед матеріалу розкопок трапляються й кахлі з декором у вигляді S-подібних фігур та елементів «кованого орнаменту». Це майже повна форма лицьової виповнюючої кахлі, знайденої у фрагментованому стані, та частина кута подібного виробу. Розміри кахлів становлять 22,8 x 22,0 см, висота румпи складає 9,0 см (рис. 1.3). Їх аналоги в теракотовому виконанні також відомі серед археологічного матеріалу Печерська.

Далі виділимо кахлі з більш вираженим рослинним орнаментом (рис. 1.4, 5, 6): майже повна форма кутової виповнюючої неполив'яної кахлі, декорованої рельєфним орнаментом у вигляді стилізованих квітів, з розмірами пластин 22,0 x 22,0 см та 22,0 x 11,0 см; дві лицьові виповнюючі кахлі з неполив'яними пластинами, у яких розміри однієї становлять 18,5 x 18,5 см з висотою румпи 9,0 см (інв. № Арх.–1178), розміри іншої – 22,5 x 22,0 см з висотою румпи 9,8 см. Кахлі декоровані рельєфним орнаментом, складеним з рослинних стилізованих елементів, з симетричною побудовою композиції.

На окрему увагу заслуговує кахля із зооморфним

зображенням. Мова йде про лицьову виповнюючу кахлю, вкриту зеленою поливою, з увігнутою прямокутною пластиною, декорованою зображенням стилізованого лева та рослинно-геометричними елементами (інв. № Арх-1177). Розміри пластини складають 21,5 x 15,3 см, висота румпи – 10,0 см (рис. 1.7). На відміну від звичайних виробів з рослинно-геометричним орнаментом, кахлі такого гатунку для території КПЛ та Печерська в цілому можна вважати унікальними. У фондовому зібранні Києво-Печерського заповідника є лише один аналог зазначеної кахлі за декоративними ознаками, виконаний в поліхромному полив'яному варіанті. Декілька екземплярів з більш примітивним виконанням цього тератологічного сюжету відомі з розкопок Верхнього Києва, Вознесенського монастиря та нещодавніх досліджень у східній секції корпусу № 4 Києво-Печерської лаври. Ця група кахлів є темою окремого розгляду.

В цілому, розглянуті знахідки значно доповнюють колекцію півної кахлі XVII – початку XVIII ст. Києво-Печерської лаври [4, с. 43–46] та суміжного з нею жіночого Вознесенського монастиря [5, с. 135–143]. Багато її зразків з вул. Цитадельної є типовою продукцією гончарних майстерень того часу та мають прямі аналоги у обох згаданих пам'ятках.

Посилання

1. Алферова Г.В., Харламов В.А. Киев во второй половине XVII в. – К., 1982. – С. 59–70.
2. Балакін С.А., Загребельний О.М. // Нові дослідження пам'яток козацької доби в Україні. – К., 1997. – Вип. 6. – С. 102–106.
3. Івакін Г.Ю., Балакін С.А. Розкопки на території Старого київського арсеналу 2005–2007 років // Лаврський альманах. – К., 2008. – № 21. – С. 9–23.
4. Фінадоріна Д. В. Археологічна колекція півної кахлі КПЛ XV–XIX ст. Спроба загальної характеристики // Церква – наука – суспільство: питання взаємодії. Матеріали Десятої міжнародної наукової конференції. – К., 2012. – С. 43–46.
5. Фінадоріна Д. В. Художньо-декоративні різновиди комплексу півної кахлі XVII ст. з розкопок Київського арсеналу // Болховітнівський щорічник. – К., 2010. – С. 135–143.

Фінадоріна Д.В. Печные изразцы XVII–XVIII в. с раскопок на Печерске

Статья вводит в научное обращение печные изразцы XVII–XVIII в., найденные во время археологических исследований по ул. Цитадельной. Эти материалы дополняют коллекцию изразцов, сформированную в результате многолетних исследований Киевско-Печерской лавры и соседнего Вознесенского монастыря XVI–XVII ст.

Ключевые слова: археологические находки Печерска, печной изразец.

Finadorina D.V. The stove tiles of XVII–XVIII from excavations on Pechersk

The article is devoted to the publication of the finds of the stove tiles of XVII–XVIII centuries, obtained during archaeological researches for the Citadel street. These materials complement collection of tiles, formed as a result of long-term researches of the Keiv-Pechersk Lavra and nearby Voznesenski monastery of XVI–XVII.

Key words: archaeological finds of Pecherske, stove tile.

15.03.2016 р.

ПЕРІОДИЗАЦІЯ ІСТОРІЇ НІЖИНСЬКОЇ ФОРТЕЦІ XVII–XVIII СТ.

Стаття присвячена періодизації історії Ніжинської фортеці XVII–XVIII ст. Відповідно до кожного періоду виокремлено оборонні завдання фортеці та описано ворожі штурми.

Ключові слова: Ніжин, Ніжинський козацький полк, Ніжинська фортеця, воєвода, Чернігово-Сіверщина, козаки, період.

Актуальність дослідження історії Ніжинської фортеці XVII–XVIII ст. зумовлена посиленням уваги в Україні до охорони історико-архітектурної спадщини в цілому та замкових комплексів зокрема. Проблематика дослідження являє собою вивчення історії фортеці м. Ніжина як складової історико-архітектурної спадщини Чернігівщини.

На сьогодні вивченням історії фортеці займалися такі історики, як О. Бондар, В. Вечерський, Р. Желєзко, О. Морозов, Ю. Москаленко, Г. Самойленко та ін. Означені дослідники в своїх працях розкрили загальні відомості про побудову, вигляд, пізніші реконструкції фортеці та навели окремі згадки про пов'язані військові події. Віддаючи належне доробку перерахованих науковців, в їх працях не було виділено історичні періоди та оборонні завдання фортеці.

Метою даної статті є періодизація історії Ніжинської фортеці відповідно до її історичних періодів. За весь час свого існування вона знаходилася під владою різних держав та військово-політичних структур. Автор статті пропонує умовно виділити окремі історичні періоди залежно від політичного підпорядкування міста-фортеці та оборонних завдань, що виконувалися у той час.

І. Польський період (1618–1648 рр.)

Зважаючи на те, що досі в науковому середовищі ведеться дискусія стосовно дати виникнення міста Ніжина, точний час будівництва фортеці не установлений. Ймовірною датою є 1618 р., коли польський король Сигізмунд III Ваза під час польсько-московської війни захопив Чернігово-Сіверські землі. Дана війна закінчилася Деулінським перемир'ям 1618 р. За його умовами Чернігово-Сіверщина увійшла до складу Речі Посполитої, а Ніжин став центром Ніжинського старостатства Київського воєводства. На місці колишнього Ніжинського городища Сигізмунд III заснував міцний дерев'яний замок на рівнинному, трохи підвищеному, лівому березі р. Остер, ймовірно, на залишках укріплень княжої доби [12, с. 14]. В цей період, крім спорудження замку, також було укріплено і саме місто [4, с. 69]. Замок належав польському магнату Миколі Потоцькому, який володів майже